

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه کاشان

دانشکده علوم انسانی

گروه معارف اسلامی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته معارف نهج البلاغه

عنوان

تبیین و بررسی فلسفه عبادت از نگاه امیرالمؤمنین علی (علیه السلام)

استاد راهنما:

دکتر عبدالله موحدی محب

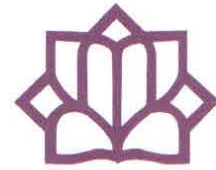
استاد مشاور:

دکتر عباسعلی فراهتی

به وسیله:

حسین کمالی دولت آبادی

شهریور ۱۳۹۱

دانشگاه کاشان
دانشکده علوم انسانی

بسمه تعالی

تاریخ:
شماره:
پوست:

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه
صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

نام و نام خانوادگی دانشجو: حسین کمالی دولت آبادی شماره دانشجو: ۸۹۱۲۵۷۰۲۰۲

رشته: معارف - نهج البلاغه دانشکده علوم انسانی

عنوان پایان نامه: تبیین و بررسی فلسفه عبادت از نگاه امیرالمومنین (علیه السلام)

تعداد واحد پایان نامه: ۴ تاریخ دفاع: ۱۳۹۱/۶/۲۵

این پایان نامه به مدیریت تحصیلات تکمیلی به منظور بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد ارائه می گردد. دفاع از پایان نامه در تاریخ ۹۱/۶/۲۵ مورد تأیید و ارزیابی اعضای هیأت داوران قرار گرفت و با نمره ^{به عدد} ۱۹ _{به حروف} و با درجه عالی به تصویب رسید.
اعضاء هیأت داوران:

عنوان	نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
۱. استاد راهنما	دکتر عبدالله موحدی محب	استادیار	
۲. استاد مشاور	دکتر عباسعلی فراهتی	استادیار	
۳. متخصص و صاحب نظر داخل دانشگاه	دکتر محمد اخوان	استادیار	
۴. متخصص و صاحب نظر خارج از دانشگاه	دکتر رحمت الله عبدالله زاده	استادیار	
۵. نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر اسدالله بابایی فرد	استادیار	

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه

آدرس: کاشان - بلوار قطب راوندی
کد پستی: ۵۱۱۶۷-۸۷۳۱۷
تلفن: ۵۹۱۲۷۲۷-۵۹۱۲۷۷۷
<http://www.kashanu.ac.ir>

تشکر و قدردانی

با حمد و سپاس خداوند یکتارا که توفیق کسب و دانش و شناخت به ما عطا فرمود، در اینجا بر خود لازم می دانم که از اساتید گروه معارف که در طول دو سال گذشته اینجانب را در تحصیل دانش و معرفت و فضایل اخلاقی یاری نموده اند تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد عالیقدر جناب آقای دکتر عبدالله موحدی محب استاد محترم راهنما که با نظرات و راهنمایی های خود در مراحل مختلف انجام تحقیق، مسیر پیشرفتم را هموار نموده اند از صمیم قلب سپاسگزارم .
از استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر عباسعلی فراهتی که با نظرات و ارشادات ارزنده خود به رفع کاستی های تحقیق پرداختند خالصانه تشکر و قدردانی می نمایم .

همچنین از تشریک مساعی آقای دکتر محمد اخوان به عنوان داور داخلی و دکتر رحمت الله عبدالله زاده داور خارجی دانشگاه که این پایان نامه را مورد مطالعه قرار داده و در جلسه دفاعیه شرکت نموده اند تشکر می نمایم .

در پایان از جناب آقای دکتر اسدالله بابایی فرد که به عنوان نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه قبول زحمت نموده اند، سپاسگزاری می نمایم .

تقدیم:

**به ساحت مقدس حضرت زهرا (س) و حضرت صاحب الامر امام زمان (عج) آخرین منجی
عالم بشریت و شاہی روح پدر مهربانم و قدر دانی از همسر فداکارم که در تهیه
این پایانامه بنده را یاری کرد.**

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
۳.....	بخش اول: بنیادهای مفهومی و زمینه های تاریخی.....
۴.....	فصل اول: کلیات.....
۴.....	۱-۱. بیان مسئله.....
۵.....	۲-۱. پیشینه ی تحقیق.....
۵.....	۳-۱. سؤال.....
۵.....	۴-۱. فرضیه.....
۵.....	۵-۱. اهداف تحقیق.....
۶.....	۶-۱. روش انجام تحقیق.....
۷.....	فصل دوم: مفهوم شناسی.....
۷.....	گفتار اول: معنای لغوی و اصطلاحی عبادت.....
۷.....	۱-۲. مفهوم واژه عبد.....
۷.....	۲-۲. عبادت از نظر لغویون.....
۸.....	۳-۲. عبادت در اصطلاح.....
۸.....	۴-۲. عبودیت. در لغت.....
۸.....	۵-۲. عبودیت در اصطلاح.....
۸.....	۶-۲. حقیقت عبودیت.....
۹.....	گفتار دوم: فطرت و عبادت.....
۹.....	گفتار سوم: عبادت در ادب جاهلی.....
۱۰.....	۱-۳. هبل.....
۱۱.....	۲-۳. لات.....
۱۱.....	۳-۳. عزى.....
۱۱.....	۴-۳. منات.....

۱۲۵-۳.سعد
۱۳فصل سوم : زمینه های تاریخی عبادت
۱۳گفتار اول : عبادت و پیشینه های تاریخی آن
۱۵گفتار دوم : عبادت در دوره جاهلی
۱۵۱-۲.نماز
۱۶۲-۲.دُعای جاهلی
۱۷۳-۲.حجّ جاهلی
۱۷۴-۲.احرام جا هلی
۱۸۵-۲.طواف عریان
۱۹۶-۲.سعی جاهلی
۱۹۷-۲.قربانی جاهلی
۲۰گفتار سوم: عبادت در ادیان پیشین
۲۰۱-۳.عبادت در ادیان غیرالهی
۲۰۲-۱-۳. نماز در دین صابئین
۲۱۳-۱-۳.نماز در دین مندائی
۲۱۴-۱-۳.نماز در دین مانی
۲۲۵-۱-۳.نماز در دین زرتشت
۲۳۲-۳.عبادت در ادیان الهی
۲۳۱-۲-۳.نماز در دین حضرت آدم
۲۳۲-۲-۳.نماز در دین حضرت نوح
۲۳۳-۲-۳.نماز در دین حضرت ابراهیم
۲۴۴-۲-۳.نماز در دین حضرت اسماعیل
۲۵۵-۲-۳.نماز در دین حضرت موسی
۲۵۶-۲-۳.نماز در دین حضرت مسیح
۲۵۷-۲-۳.نماز در دین حضرت داود

۲۶ نماز در دین حضرت زکریا
۲۷ نتیجه:
۲۸ بخش دوم: عبادت در قرآن و سنت نبوی و علوی
۲۹ فصل اول: عبادت در قرآن
۲۹ گفتار اول: ارزش عبادت
۳۰ گفتار دوم: انواع عبادت
۳۱ گفتار سوم: اسوه عبادت
۳۴ فصل دوم: عبادت در سنت نبوی
۳۴ گفتار اول: رسول اکرم (ص) و عبادت
۳۵ گفتار دوم: شیوه عبادت پیامبر
۳۷ گفتار سوم: خلوت راز
۳۹ فصل سوم: عبادت در سنت و سیره علوی
۳۹ گفتار اول: اهمیت عبادت امام علی (ع)
۴۳ گفتار دوم: برجستگی های عبادت علوی
۴۳ ۱-۲. عبادت عارفانه
۴۴ ۲-۲. نیایش شاهدانه
۴۶ ۳-۲. عبادت آگاهانه
۴۹ ۴-۲. عبادت خاشعانه:
۵۱ ۵-۲. عبادت خالصانه
۵۲ گفتار سوم: مراتب عبادت در نگاه امام
۵۲ ۱-۳. عبادت آزادگان
۵۳ نتیجه:
۵۴ بخش سوم: مفهوم عبادت در نهج البلاغه
۵۵ فصل اول: عبادت در نهج البلاغه

۵۵	گفتار اول: عبادت به معنی عام و خاص.....
۵۵	۱-۱. عبودیت عام:.....
۵۶	۲-۱. عبودیت خاص.....
۵۸	گفتار دوم: گونه های عبادت.....
۵۸	۱-۲. فریضه و نافله.....
۵۹	۲-۲. عبادت فردی و اجتماعی.....
۶۰	۳-۲. عبادت ظاهری و باطنی.....
۶۰	گفتار سوم: سایر عبادات.....
۶۰	۱-۳. گستره عبادت.....
۶۱	۲-۳. گستره فردی.....
۶۲	۳-۳. گستره عملی.....
۶۳	۴-۳. گستره زمانی و مکانی.....
۶۴	فصل دوم: ارکان عبادت.....
۶۴	۱-۲. نیت.....
۶۳	۲-۲. عمل.....
۶۵	۳-۲. اخلاص.....
۶۸	فصل سوم: فلسفه عبادت در نهج البلاغه.....
۶۸	گفتار اول: تشریح عبادت.....
۶۹	۱-۳. تشریح احکام.....
۷۱	۲-۳. تشریح اطاعت.....
۷۲	۳-۱. دستورات.....
۷۴	۴-۱. فلسفه احکام.....
۷۷	گفتار دوم: احکام عبادی.....
۷۷	۱-۲. نماز.....

۷۹۲-۲. نماز جماعت
۸۰۳-۲. نماز جمعه
۸۰۴-۲. نماز شب
۸۱۵-۲. حج
۸۳۱-۵-۲. فضیلت حج
۸۴۲-۵-۲. آداب دقیق حج
۸۵۳-۵-۲. اعمال باطنی و قلبی حج
۸۵۱-۳-۵-۲. فلسفه توشه سفر حج
۸۵۲-۳-۵-۲. فلسفه جامه احرام
۸۶۳-۳-۵-۲. فلسفه لبیک
۸۶۴-۳-۵-۲. ورود به مکه
۸۶۵-۳-۵-۲. طواف کعبه
۸۷۶-۳-۵-۲. استلام حجر
۸۷۷-۳-۵-۲. پرده کعبه
۸۷۸-۳-۵-۲. صفا و مروه
۸۸۹-۳-۵-۲. وقوف در عرفات
۸۸۱۰-۳-۵-۲. رمی جمره
۸۸گفتار سوم: فلسفه حج از زوایای دیگر
۸۸۱-۳. بعد اخلاقی
۸۹۲-۳. بعد عبادی
۸۹۳-۳. بعد اجتماعی
۸۹۴-۳. بعد سیاسی
۹۰۵-۳. بعد اقتصادی
۹۱نتیجه:
۹۲بخش چهارم: آثار، عوامل گرایش، آفات عبادت

۹۳	فصل اول: آثار عبادت.....
۹۳	گفتار اول: دستاوردهای روانی.....
۹۳	۱-۱-۴ سلامت روح.....
۹۴	۲-۱-۴ آرامش قلب.....
۹۵	۳-۱-۴ ارتباط با خدا.....
۹۶	۴-۱-۴ امیدواری و اعتماد به نفس.....
۹۷	گفتار دوم: دستاوردهای رفتاری.....
۹۷	۱-۲-۴ دوری از گناه.....
۹۹	۲-۲-۴ پرورش فضائل اخلاقی.....
۱۰۰	۳-۲-۴ احساس تنهایی نکردن.....
۱۰۲	۴-۲-۴ داشتن روحیه بزرگ و شکست ناپذیر.....
۱۰۳	گفتار سوم: دستاوردهای جسمی، شخصیتی، اجتماعی.....
۱۰۳	۱-۳-۴ دستاورد جسمی.....
۱۰۳	۱-۱-۳-۴ سلامت جسم.....
۱۰۵	۲-۱-۳-۴ بازسازی رفتار و عمل.....
۱۰۵	۲-۳-۴ دستاورد شخصیتی.....
۱۰۵	۱-۲-۳-۴ احساس امنیت روانی.....
۱۰۶	۲-۲-۳-۴ منبع قدرت روحی.....
۱۰۸	۳-۲-۳-۴ خروج از بحرانهای اخلاقی:.....
۱۰۹	۴-۲-۳-۴ جلوگیری از انحرافات و سختیها.....
۱۱۰	۳-۳-۴ دستاورد اجتماعی.....
۱۱۰	۱-۳-۳-۴ تامین امنیت اجتماعی.....
۱۱۱	۲-۳-۳-۴ تعالی ارزشهای فرهنگی.....
۱۱۳	فصل دوم: عوامل گرایش در عبادت.....
۱۱۳	گفتار اول: علم و آگاهی.....

۱۱۴.....	گفتار دوم : کمک و توفیق خواستن از خداوند.....
۱۱۵.....	گفتار سوم : جدیت و پشتکار.....
۱۱۶.....	گفتار چهارم : موعظه و تذکر.....
۱۱۹.....	فصل سوم : موانع عبادت
۱۱۹.....	گفتار اول : نادانی.....
۱۲۰.....	گفتار دوم : هوای نفس.....
۱۲۳.....	گفتار سوم : کبر و غرور.....
۱۲۶.....	فصل چهارم: آفات عبادت.....
۱۲۶.....	گفتار اول : ریا.....
۱۲۸.....	گفتار دوم : عجب.....
۱۳۰.....	گفتار سوم : غفلت.....
۱۳۴.....	نتیجه:.....
۱۳۵.....	خاتمه و نتیجه پژوهش:.....
۱۳۸.....	راهکارهای نظری:.....
۱۳۹.....	راهکارهای عملی :.....
۱۴۱.....	فهرست منابع:.....

چکیده

عبادت، نهایت خشوع و اظهار ذلت در پیشگاه خداوند است. عبادت در قرآن کریم از جایگاه بالایی برخوردار است و به عنوان هدف خلقت بیان شده است. مطالعه ی آثار زندگی بشر نشان داده هر زمان که بشر وجود داشته، پرستش هم بوده است. هر چند ممکن است، در این مورد خطای در مصداق، پیش آید، پرستش، جزئی از وجود و کشش فطری انسان است. آفرینش هستی و بعثت همه پیامبران برای عبادت و اجرای درست آن بوده است. و درعین وجود آن در همه ادیان الهی، یوده و در اسلام به بهترین شکل آن تجلی نموده است. عبادت(نماز) به عنوان پاک کننده ی کبر و پشتوانه ی عظیم برای حل مشکلات بیان شده و برجسته ترین اثر آن در انسانها، امنیت و سلامت روان و جسم یاد شده است. این پژوهش پس از بررسی از اطلاعات و منابع معتبر، به نقش عبادت در سازندگی فردی و اجتماعی و فلسفه عبادت از نگاه امام علی (ع) پرداخته شده، و حاصل پژوهش، آن است که از نظر امام(ع) عبادت، تنها راه نجات از بحرانهای فکری، روحی و اعتقادی فردی و اجتماعی است.

کلمات کلیدی خداوند، قرآن، نهج البلاغه، عبادت،، بینش، انسان، خضوع، جامعه

مقدمه

یکی از ویژگیهای هویت آدمی که زمان هیچ وقت نمی تواند در آن تاثیر داشته باشد حس پرستش و گرایش بدان است. پرستش، آن حالتی را می گویند که در آن انسان یک توجهی می کند از ناحیه باطنی خودش به آن حقیقتی که او را آفریده است و خودش را به او نیازمند می بیند. این امر قطع نظر از هر اثری خودش یکی از نیازهای روحی و فطری بشر است. در میان گرایشهای فطری انسان، گرایش به پرستش معبود، جایگاهی رفیع را به خود اختصاص داده است و به همین علت در طول تاریخ، انسانها همیشه جهت پاسخگویی به این حس درونی معبودهای مختلفی را عبادت کرده اند، اما همواره چگونگی آداب پرستش و خصوصیات این معبودها متفاوت بوده است. عبادت که به عنوان هدف آفرینش انسان تعیین شده است اسراری دارد که غیر از آداب و احکام ظاهری ست و عبادات الهی با اختلاف درجاتی که نسبت به هم دارند برای، تقویت بعد روحانی و در جهت تکامل آدمی در سلوک وضع شده اند، تا انسانها از عالم جسم به فضای روحانی و مقام قرب الهی برسند. شناخت خداوند به عنوان یگانه مبداء هستی، ایجاب می کند که هیچ مخلوقی را در مقام پرستش، شریک او نسازیم. عبادت در برابر پروردگار متعال، مایه پرهیزگاری و تقرب به ذات اقدس الهی است.

قرآن کریم می فرماید: (يا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)^۱ (ای مردم! پروردگار خود را پرستش کنید؛ آن کس که شما، و کسانی را که پیش از شما بودند آفرید، تا پرهیزکار شوید).^۲

هرچه انسان در مسیر عبادت خدا گام بردارد، نزد خدا و خلق محبوبتر و با ارزشتر می شود. به عبارت دیگر، درجهان آفرینش، معیار ارزش گذاری مخلوقات، کرنش و عبادت است و هرچه انسان از راه عبادت، کوچکی و وابستگی خویش را به خداوند نشان دهد از عزت و آزادگی بیشتری برخوردار می گردد. از نگاه نهج البلاغه، عبادت تنها به انجام یک سلسله اعمال خشک و

۱ - قرآن کریم، سوره البقره / ۲۱

۲ - قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی

بی روح نیست. دنیای عبادت سرشار از لذت است، لذتی که بالذت دنیای مادی قابل مقایسه نیست. دنیای عبادت پرازجوشش و جنبش و سیروسفراست.^۱ عطرنیایش و عبادت، روح انسان را با فرشتگان مخصوص خداوند مرتبط می سازد و آنان او را از مناجات با حضرت سبحان بهره مند می گرداند، لازمه ی حصول این مراتب بی اعتنایی به جاذبه های دنیایی و زخارف آن، و اخلاص داشتن به درگاه الهی است. پژوهش حاضر در چهار بخش که هر بخش همراه با سه فصل و سه گفتارند، ارائه گردیده است. بخش اول آن بنیادهای مفهومی و زمینه های تاریخی عبادت، بخش دوم، عبادت در قرآن و سنت نبوی و علوی، بخش سوم، مفهوم عبادت در نهج البلاغه و بخش چهارم آثار عوامل و موانع عبادت، و در پایان نتیجه پژوهش بیان شده است.

۱ - مطهری، مرتضی، سیری در نهج البلاغه، ص ۹۶، سپهر، ناشر: صدرا، تیر ۱۳۸۹

بخش اول

بنیادهای مفهومی و زمینه های تاریخی

فصل اول کلیات

۱-۱. بیان مسئله

عبادت، عبارت است از آخرین حدخضوع، که به عنوان تعلق و وابستگی مطلق و تسلیم بی قید و شرط عابد در برابر معبود انجام میگیرد، و دراهمیت آن همین بس که در نگاه قرآن آفرینش هستی و بعثت تمام انبیاء برای عبادت است. (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ)^۱ من جنّ و انس را نیافریدم جز برای اینکه عبادتم کنند. بنابراین همه ی انسانها برای عبادت خلق شده اند اما مهم این است که بدانیم اولاً حقیقت عبادت چیست؟ آیا تنها انجام کارهایی مانند رکوع و سجود و قیام و قعود است، یا چیز دیگر؟ ثانیاً فلسفه ی عبادت خداوند چیست؟ چرا که این احکام و برنامه های عبادی اسلام همه حکمت و فلسفه دارد و تبیین حقیقت عبادت و فلسفه ی آن میتواند بسیاری از مشکلات فردی و اجتماعی را که امروز بشر با آنها روبروست مرتفع ساخته و حیات طیبه ی انسانی را که با سعادت ابدی همراه است برای بشریت به ارمغان آورد. بنابراین عبادت، تعظیم و طاعت خدا و چشم پوشی از غیر اوست، بزرگترین فضیلت نفس ستایش مقام الوهیت و تقرب جستن به ساحت قدس ربوبی است، عبادت اگر با شرایط خاص خود انجام شود مقام بسیار بزرگ و افتخار آمیزی است.

بدین روی امام علی (علیه السلام) می فرماید. (وَإِنَّ لِلذِّكْرِ لَأَهْلًا أَخَذُوهُ مِنَ الدُّنْيَا بَدَلًا)^۲ همانا مردمی هستند که ذکر خدا را به جای دنیا برگزیدند.^۳

۱- سوره الذاریات/۵۶

۲- سید رضی، نهج البلاغه، خطبه ۷/۲۲۲، ناشر: هجرت، قم، سال ۱۴۱۴ق

۳- نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، ص ۳۹، ناشر: مشهور، قم، سال ۱۳۷۹

۱-۲. پیشینه ی تحقیق

در مبحث عبادت، هرچند در آثار اسلامی، مطالب ارزشمند و مفیدی ارائه شده و از آن سخن گفته اند ولی در حال حاضر تحقیق جامع و رساله کاملی که در این زمینه برگرفته از زلال معارف علوی و پاسخگوی نیازهای نسل امروز جامعه باشد دیده نشده است و تنها در بعضی از کتابهای روایی شیعی مانند بحار الانوار، مصباح الشریعه و مفتاح الحقیقه، من لایحضر الفقیه، وسایل الشیعه و در تفاسیر شیعی مانند المیزان، مجمع البیان، التبیان، نمونه و تفاسیر اهل سنت، مانند تفسیر فخر رازی و الدر المنثور و کتب اخلاقی مانند معراج السعاده، المحججه البیضاء، اربعین حضرت امام، به طور پراکنده راجع به عبادت توضیحات و مطالبی رایج کرده اند. همچنین در بعضی از کتابها و مقالات هم، بحث عبادت به صورت جزئی آمده است مانند: کتاب حکمت عبادات (آیت الله جوادی آملی)، سیری در نهج البلاغه (شهید مطهری)، کتاب راز نماز در نهج البلاغه (علی دوانی) طهارت روح (حسین واعظی نژاد)، و مقاله عبادت در نهج البلاغه (حمزه کریم خانی)، مقاله عبادت و نیایش در نهج البلاغه (موسسه جهانی سبطين). اما به هر روی هیچ کدام به صورت مستقل و مساله محور به این امر در نهج البلاغه و معارف علوی نپرداخته اند.

۱-۳. سؤالات

- ۱- نگاه امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) به فلسفه عبادت برابر آنچه به ما رسیده چگونه است؟
- ۲- نقش عبادت در سازندگی فردی و اجتماعی چیست؟
- ۳- هدف اصلی از تشریح عبادات اسلامی از نگاه امیرالمؤمنین (علیه السلام) کدام است؟

۱-۴. فرضیه

عبادت از نظر امام (علیه السلام) تنها راه نجات از بحران های فکری و روحی اعتقادی فردی و اجتماعی است.

۱-۵. اهداف تحقیق

با توجه به مفهوم عبادت و فلسفه آن در نگاه امام علی (علیه السلام) سعی شده که پیرامون مسائل ذیل بررسی و پژوهشی صورت پذیرد.

- ۱- تبیین صحیح عبادت در اسلام با الهام از نهج البلاغه و دیگر معارف علوی
- ۲- بیان چگونگی برقراری روابط عابدانه و عاشقانه انسان با ذات احدیت
- ۳- تبیین رابطه بسیار عمیق عبادت با فعالیتهای سیاسی، اجتماعی
- ۴- ارائه پاسخ صحیح به نیازهای فطری بشر و جلوگیری از بحرانهای روحی در انسان

۱-۶. روش انجام تحقیق

پژوهش حاضر بر اساس تحقیق کتابخانه ای و جمع آوری اطلاعات از منابع معتبر، به ویژه نهج البلاغه و معارف علوی و ساماندهی و تحلیل داده ها صورت می پذیرد.

فصل دوم مفهوم شناسی

گفتار اول معنای لغوی و اصطلاحی عبادت و عبودیت

۲-۱. واژه عبد

واژه عبادت از ماده (ع ب د) به معنای اطاعت^۱. [عبد]: فرمانبرداری، اطاعت، بندگی آمده است.^۲ راهی را که با رفتن هموار شده «طریقٌ مُعَبَّدٌ» گویند. برده را بواسطه ذلت و انقیادش عبد گویند.^۳ گاهی عبد، به معنای برده و سر سپرده هم استعمال می شود. (إِنَّ عِبَادَتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ)^۴ بنی اسرائیل را برده خود ساخته‌ای^۵ عبد، به معنای انسانی است که مملوک غیر باشد و اگر این کلمه را از ویژگیهای انسانی تجرید کنیم به معنای موجود با شعوری است که ملک غیر باشد و این اعتبار بر همه موجودات با شعور اطلاق می شود.^۶

۲-۲. عبادت از نگاه لغویون

الْعِبَادَةُ فِي اللُّغَةِ: الطَّاعَةُ مَعَ الْخُضُوعِ. یعنی اطاعت همراه با خضوع^۷

۱ - حسینی زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۵ / ص ۸۳ ناشر: دارالفکر، بیروت سال ۱۴۱۴

۲ - بستانی، فؤاد افرام / مهیار، رضا فرهنگ ابجدی، ص ۲۳۸، ناشر: انتشارات اسلامی، تهران، سال ۱۳۷۵

۳ - قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۴ / ۲۷۹، ناشر: دار الکتب الاسلامیه، تهران، سال، ۱۴۱۲ ق

۴ - سوره الشعراء/ ۲۲

۵ - خوبی، ابوالقاسم، البیان فی تفسیرالقرآن، ترجمه، نجمی، هریسی، ص ۶۰۰، تهران وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سال ۱۳۸۲

۶ - جوادی آملی، عبدالله، تسنیم، تفسیر قرآن کریم، ج ۱ ص ۴۱۵، ناشر: اسراء، ۱۳۸۶

۷ - تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۵ / ۸۴